

Костюк Д. В.

магістр, асистент кафедри
мистецьких дисциплін

Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

ІНТЕР'ЄРНИЙ ПРОСТІР ОБ'ЄКТІВ МАЄТКОВОГО ЗОДЧЕСТВА ПОДІЛЛЯ

Анотація. Автор статті аналізує стилістичні та типологічні особливості інтер'єрного простору об'єктів ландшафтно-паркових ансамблів Поділля.

Ключові слова: ландшафтно-паркове мистецтво, стилістика, маєток, типологія, класицизм, бароко, рококо.

Аннотация. Костюк Д. В. *Интерьерное пространство объектов усадебного зодчества Подолья.* Автор статьи анализирует стилистические и типологические особенности интерьерного пространства объектов ландшафтно-парковых ансамблей Подолья.

Ключевые слова: ландшафтно-парковое искусство, стилістика, имение, типологія, классицизм, бароко, рококо.

Summary. Kostyuk D. V. *Interior space of the objects of estate architecture of Podillya.* The author of the article analyses stylistic and typological peculiarities of interior space of the objects of landscape-park ensembles of Podillya.

Key words: landscape-park art, stylistics, estate, typology, classicism, baroque, rococo.

Постановка проблеми дослідження. Друга половина XVIII – перша половина XIX ст. на Поділлі була періодом бурхливого маєткового будівництва. Навколо палаців закладаються не меншої мистецької вартості парки. У садово-парковому мистецтві Поділля можна виокремити такі стилі, як класицизм, бароко, романтизм [1, с. 25].

Не дивлячись на втрати, маєткові парки, як і палацово-паркові ансамблі, вражають довершеністю: їх естетична, історична, культурологічна цінність незаперечна. Збереження їх планувальної системи, архітектурних об'єктів, деревних насаджень є одним із основних завдань при адаптуванні об'єктів садово-паркового мистецтва XVIII–XIX ст. до сучасних потреб.

Аналіз дослідницьких публікацій. Дослідженням об'єктів маєткового зодчества на Поділлі займалися Б. та О. Пажимські, Н. Урсу, І. Березіна, В. Лукашук, К. Кравченко, О. Гончар та ін. Проте, відсутній комплексний мистецтвознавчий аналіз, здатний систематизувати наявний теоретичний та візуальний матеріал.

Метою даної статті є виявлення та дослідження типологічних, стильових та естетичних особливостей об'єктів інтер'єрного простору маєткового зодчества Поділля XVIII–XIX століть.

Виклад основного матеріалу. Кінець XVIII – поч. XIX ст. характеризується в українській архітектурі значним зростанням обсягу будівництва, а в стилістичному відношенні поширенням класицизму. Він надавав усім містобудівельним заходам державного офіційного характеру. У межах цього стилю певною мірою виявились історично-прогресивні будівельно-архітектурні тенденції часу. Крім того, весь пластично-образний арсенал засобів класицизму ніс на собі відблиски Античності та Відродження, інтерес до яких знову посилювався в епоху Просвітництва. У кращих зразках мистецтва класицизму несло важливі естетичні й виховні функції. Урочиста простота будинків, площ, вулиць, зовні ніби підпорядкованих геометрії, несла в собі глибокі емоційні імпульси [6, с. 520]. У розвитку класицизму загалом, і на Поділлі зокрема, можна визначити три етапи: становлення стилю, зрілість і занепад.

Архітектура першого етапу відзначається переходом від бароко до класицизму, пошуками нових засобів художньої виразності, новим підходом до ансамблевої забудови. За часів класицизму набуває значення відкритий характер композиції маєткового зодчества (маєтки у Вороновицях, Шпиківі, Ганнополі, Савинцях, Грицеві, Монастирському та ін.) [9].

Основним досягненням другого етапу було створення великих архітектурних ансамблів, застосування декоративно-прикладного мистецтва для втілення значних художніх задумів. Прикладом є маєтки в Старій Прилуці, Тульчині, Антополі, Антонінах та ін.

Занепад класицизму виявився у відході від творчого розуміння й використання форм античності, у пануванні канонів і штампів, у прояві еkleктизму (маєтки в Дашові, Нападівці, Андрушівках, Нижньо-му, Маниківцях та ін.).

Надійшла до редакції 4.10.2012

На всіх етапах розвитку класицизму на Поділлі відзначається розквіт мистецтва облаштування інтер'єру, що перебував у повній стилістичній відповідності зі стилем і пластичною характеристикою зовнішнього вигляду споруд. Роботи архітекторів підтримувалися творами монументального живопису й скульптури, виробами прикладного мистецтва. На всіх етапах розвитку класицизму інтер'єри доповнювались і збагачувались доскональними витворами майстрів, що працювали в порцеляні, художньому склі, бронзі, декоративних і шпалерно-драпіровочних тканинах. Особливо тісні зв'язки між архітектурою і прикладними мистецтвами виникли в межах пізнього класицизму, коли зодчі (Вороніхін, Стасов, Россі та інші) вирішують питання шатів будинків, виконуючи малюнки для меблів і предметів інтер'єру.

Європейський спосіб життя у другій половині XVIII–XIX століть швидко входив у звичку, стиль, побут власників палацово-паркових комплексів Поділля [9, с. 158]. Велику роль у створенні культурного побуту маєткового зодчества відіграло архітектурне середовище, яке включало в себе не лише фасади палаців і павільйонів, загальне розташування споруд у палацово-парковому ансамблі, а й архітектурне оздоблення інтер'єрів з ліпниною й розписами плафонів стелі, кахляними печами та мармуровими камінами, органічно доповнене речами декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва – меблями, бронзою, порцеляною, скульптурою, картинами тощо.

Маєтки та садиби розділялись на три зони: парадну, житлову й службову. Для кожної з них характерні обумовлені призначення приміщень. Серед парадних кімнат маєтків головними були вітальня, вестибюль, бальний зал, парадна їдальня, кабінети господарів. Власники маєтків будували замські будинки ідентичними до міських, суворо дотримуючись архітектурної стилістики, інтер'єрних вирішень [5]. Декоратори працювали над усіма видами облаштування інтер'єрів маєтків, розпочинаючи з меблів і завершуючи розвішуванням тканин на вікнах. У цей час створюються чіткі системи і типи оформлення різних за призначенням парадних залів і кабінетів, спалень, картинних галерей, віталень. Ці правила знали всі майстри-декоратори і керувались ними в своїй роботі.

У маєтковому зодчестві Поділля переважав стиль Людовика XVI, котрий відрізнявся простотою і ясністю декоративної композиції. Стіни прямокутної форми в плані приміщень відділяються від стель карнизами, або антаблементами, площини стін чітко розподіляються між собою. У більших приміщеннях членуються пілястри і напівколоніди. Стелі часто обробляються кесонами.

В орнаменті стилю Людовика XVI можна відзначити дві тенденції: античну й ту, що зв'язана з природою та сільським побутом. Серед античних тем: дрібний акант, маскарони, міфічні образи й атрибути, факели, колчани, луки, шоломи, мечі, щити, списи. Пекторальні мотиви – букети або гірлянди (часто в вазах), снопи, стрічки, музичні інструменти (гітара, сопілка); тваринні (барани, кози, їх голови й лапи). Композиція орнаменту стилю Людовика XVI завжди

симетрична, тло мало заповнене, прикраси розташовані по кутам і в центрі [2]. В орнаменті може бути відзначений ще так званий стиль Директорії – перехідний від стилю Людовика XVI до ампіру. У кольоровій гамі переважали білий, блідно-жовтий, ніжно-блакитний, ніжно-зелений. Колорит інтер'єру маєтків і садиб спокійний та м'який. На фоні пастельного тону особливо виразно та благородно звучить глибокий коричневий колір меблів. Інтер'єр відрізняється вивіреними пропорціями, симетрією, чіткістю ліній. В оформленні часто використовувались арки, колони, напівколони, ліпнина.

При оформленні інтер'єру використовувались дорогі, високоякісні матеріали: дерево цінних порід (береза, горіх або червоне дерево), мармур, граніт, позолота, шовк. Прикладом є маєток Станіслава Бедані в селі Коропці на Тернопільщині, де зберігся інтер'єр центральної зали палацу, та маєток у Старій Прилуці, де збереглась у первісному стані стеля з рідкісних порід дерева [1].

Художня освітлювальна арматура (люстри, бра, шандали) розвивається у відповідності з аналогічними предметами в країнах Західної Європи, хоча має й особливі риси композиційного та декоративного порядку. До кінця XVIII ст. кришталеве вбрання в освітлювальних приладах поступово полегшується і поступається бронзі, що стала основним матеріалом у першій половині XIX ст. Конструкції люстр набувають більшої чіткості. Бронзові частини одержують надзвичайно тонку художню обробку з притягненням класичного орнаменту [10, с. 215].

Меблі підбиралися одного стилю з архітектурою, тому художня цінність палацово-паркових ансамблів відбивалась на облаштуванні інтер'єрів. В епоху класицизму, коли виникає зацікавленість матеріалом, природною красою текстури дерева, м'які меблі стилю бароко, рококо, де основа закривалась фарбою або позолотою, замінюють меблями із дорогоцінних порід дерева – амаранту, ебену, палісандру, лимонного дерева. Меблі відзначались простотою й елегантністю, що наближало їх до грецького мистецтва більше, ніж до римського; з'являються й поширюються нові елементи, такі як інкрустація плакетками севрської порцеляни з мотивами букету білого, або ж блакитного кольору, що нагадували античні камеї. Продовжують виробляти й фарбовані меблі, а для гармонії меблів зі стінами залів, надають їм світлого кольору [10].

Власники маєтків Волині й Поділля в своїх палацах мали у більшості різностильові меблі. Так, в Макові, у Раціборовських, інтер'єри палаців прикрашали меблі стилю класицизму Людовика XV, а також меблі бідермейєрського стилю [8, с. 78]. Наприкінці XVIII – початку XIX ст. з'являються магонієві меблі англо-французького стилю, класицистичні меблі місцевих майстрів [8, с. 80–82].

Меблі кращих фірм Європи потрапляли до маєткових палаців безпосередньо через власників. Антоній Яблоновський для новозбудованого палацу в Ганнополі (збудований до 1759 р.) замовив меблі у Варшаві за 100 тисяч злотих [8]. Лабунський палац Юзефа Стемпковського обставлявся двічі. Перший раз

по закінченні будівництва і другий – до приїзду короля Августа, коли меблі з магонієвого дерева для палацу привезли із Варшави. Дуклан Охоцький пише в своїх згадках, що в ті часи в краї, хто мав лише тільки шкапулку з магонію, то було чути за десять миль навколо, а тут меблі – це було в той час щось небувале, «куди не глянеш, там магонь і бронза» [8].

Більшість згаданих меблів були знищені разом із палацами в часи Першої світової війни та окупації України більшовицькими військами. Хоча доля часом була й прихильна до цінних мистецьких меблів, зокрема багато меблів із палацу в Сказинцях потрапили до Проскурова, де прикрашали міський театр.

Інколи в палацових залах стіни повністю закривали шафи, що повнилися різними мистецькими творами з порцеляни, фаянсу. В маєтках зберігалися вироби знаменитих мануфактур Європи: Мейсена, Севра, Корця, Баранівки, Веджвуда, Берліна, Відня, Саксонії, Дельфта [9, с. 85]. Велику цікавість в цей період мають порцелянові вироби з Китаю; їх наслідують, працюють під їхнім впливом – особливо фігурки китайців, які виготовляли мануфактури Європи. Колекціонують також народні вироби з кераміки, як українські так і польські. Така колекція зберігалась в палаці села Коритне, а в Сказинцях – складалась із сервізів мануфактури «Веджвуд», інших англійських фаянсових фабрик. Майже кожен палац мав вироби з порцеляни українських фабрик Корця й Баранівки. Мистецька слава Баранівки не втрачена й нині, наприклад в Польщі, де серед колекціонерів високо цінуються її вироби. Велике зібрання порцеляни було у Славуті Сангушків, де переважали китайські, японські вази, речі із Корця.

Оздоблення палацових інтер'єрів не обходилося без металевих виробів із бронзи (годинників, свічників, люстр, обрамлень дзеркал, дверних ручок, канделябрів тощо), виробів із криштallo, скла (комплект «Баккара» на 48 осіб в маєтку Ладигів). Деякі бронзові речі, які зустрічались в палацово-паркових комплексах краю, були із майстерень Славуті й Ізяслава. Інтер'єри палаців оздоблювались тканинами, килимами, гобеленами, тощо. Дорогоцінні тканини декоратори використовували для оздоблення залів – оббивки стін, а також м'яких меблів під загальний колорит. Для цієї цілі слугували атлас, шовк та шпалери. Але найбільше в оздобленні залів застосовували килимів та гобеленів, і як правило, здебільшого килими перські, турецькі, а також польські й українські (народні й мануфактурні), були також французькі гобелени. Зустрічались килими мануфактур Потоцьких в Бучачі. З описових джерел маєтків краю відомо, в яких палацах були цінні колекції килимів. Так, зокрема в Іванківцях, була колекція східних килимів і козацьких поясів; в палаці Коритної – килими східні, бучацькі й польські. В маєтку Турчинець – десять турецьких килимів, вишитих золотом і кілька старопольських. Колекція українських килимів знаходилась в палаці Гамарні, у спеціально облаштованій залі в українському стилі з іншими речами декоративно-прикладного мистецтва. Гобелени дуже високої майстерності висіли в залах палацу Сангушків у Славуті з гербами Сангушків, на

біблійні та пейзажні теми. Велику колекцію східних килимів мав маєток Антоніни, Юзефа Потоцького, в головному передпокої якого підлогу застеляли кільканадцять різної величини килимів, а килими східні (перські й турецькі) прикрашали стіни; палацова ж колекція парчі мала значну цінність, особливо з гербами роду Любомирських [10, с. 89–90].

Інтер'єри палаців прикрашались творами видатних майстрів світового значення. Найчастіше на теренах Волині й Поділля зустрічаються роботи Марчело Бацареллі, Юзефа Грассі, Яна Лампі, Анжеліки Кауфман, Елізабет Фіге-Лебру, Юзефа Пітшмана, Бернарда Белотто [90]. Цінувались в краї Юліуш Коссак, Войцех Коссак і Яцько Мальчевський, твори яких зустрічались частіше, аніж в самій Польщі. На подільських теренах зустрічаються твори митців, пов'язаних з віленською школою – Францішек Смуглевич, Ян Криштоф, Дамел, Ян Рустем, Валентин Ванкович.

Власники маєтків часто виїжджають до країн Західної Європи, щоб повернутися з творами мистецтва високої якості. Так, Ян Прушинський, що виїздив до Риму, Каїру, купував порцеляну, кераміку для своєї колекції. Антоній Грохольський з кожної своєї подорожі за кордон привозив до палацу маєтку Терешки цінні скульптури з мармуру, картини. З поїздки до Ліворно й Риму, в 1797 році, привіз 519 полотен майстрів французької, голландської, фламандської, італійської шкіл. Багато робіт відомих польських художників, Теодора Аксентовича (1859–1938) і Юзефа Хелмонського (1849–1914), знаходилось в палаці маєтку Коськів. Серед акварелістів, рисувальників і граверів найчастіше зустрічались – Наполеон Орда, Генрик Рейер, Юзеф та Пьотр Піллери, Антоній Ланге, котрий сам літографував свої рисунки. У маєткових галереях зберігались видатні твори малярства світового значення. Так, у Хмелівці шанувалася картина Ван Дейка «Портрет кавалера з чотирма пальцями», у Маліївцях висіла картина «Свята родина» Рафаеля Санті (невідомо, чи це був оригінал), у Черепашинцях – картина Ван Гога «Пейзаж», «Мадонна з Дітями» художника Ф. Бартоломео [9, с. 158].

Славилася маєтки й бібліотеками та родинними архівами. Так, маєток Кривин, крім великого зібрання нумізматики та колекції каменів, мав добірну книгозбірню й архів із давньою генеологією князів Острозьких, ілюстрації Острозького замку, листи королів та інших знаменитих осіб. Антоній Грохольський, у своїх Терешках, влаштував бібліотеку із 2300 томів, головним чином французькою мовою і переважно про економіку та філософію, серед цих книг виділявся Жан-Жак Руссо.

В Адамполі (Старосинявський район), при Казимірові Залеському, книги бібліотеки на польській, французькій та російській мовах були переважно з права, астрології, зберігались стародруки в шкіряних (телячих) оправах. Були рідкісні українські стародруки й в Климашівці (Хмельницький район). Велика книгозбірня і архівна існувала в Княгинині (Кам'янець-Подільський район) Орсіні-Росенбергів, зокрема архіви, описові справи цієї родини сягали чеських часів і до першої половини XIX ст. в них знаходилась

копія люстрації Кам'янецької землі комісарами Речі Посполитої з 1764 року, а також мемуари поручника італійських легіонів Миколая Рожаловського, в яких він розповідав про свою приязнь і стосунки з генералом Генріком Домбровським, зустрічі з Наполеоном I [4].

На Поділлі досить потужні книгозбірні були в Глозубинцях (Скібневських), Говорах (Олександра Тишкевича), в Яськівцях (Бернатовичів), окрім колекції монет, польських родинних архівів, бібліотека загалом була історико-літературна; Іванківцях (Богдана Глембоцького), бібліотека нараховувала кілька тисяч томів, які в 1908 р. всі по новому були оправлені в кольори розділів, так польська белетристика мала бронзовий колір, а белетристика інших – зелений [4].

У маєткових бібліотеках та архівах Поділля працювали такі видатні постаті, як письменник Генрик Сенкевич. Перебуваючи ціле літо в Михайлівці, він користується її бібліотекою й архівом, пишучи «Пана Володиєвського». Михайлівецька бібліотека Маковецьких мала книги на різних мовах, як стародруки, так і нові видання XIX – поч. XX ст., головним чином з тем ботаніки. Архів, окрім паперів, пов'язаних із Маковецькими, мав ще акти й листи 1706–1770 рр., які стосувалися родин Полубінських, Межеєвських, Копцьов, Юдицьких та інших. Дослідник Поділля Антоній Ролле опрацював великий родинний архів при бібліотеці Стажинських в Манівцях, пишучи свої «Замки подільські». Бібліотека загалом нараховувала 1 тис. томів, серед яких були книги з панівецької друкарні (діяла з 1608 по 1611рр.), закладеної Яном Потоцьким.

Досить чисельна бібліотека існувала при маєтку Турчинці Івановських – кільканадцять тисяч книг, в тому числі стародруки з XVI та XVII ст., ілюстровані гравюрами. Серед них переважали історичні книги й хроніки з комплектом «Прав, конституції і привілеїв королівства Польського й Великого князівства Литовського», також досить широко була репрезентована польська політична література, головним чином XVII ст. Архіви охоплювали родинні папери, зібрання документів Барської конфедерації та Листопадового повстання, кореспонденцію з вигнанцями, а також матеріали досліджень на Русі [98].

Загінецька бібліотека Стажинських, яка походила з Городця, мала 16 тис. томів. У відділі рукописів книгозбірні був манускрипт французькою мовою XIV ст. на пергаменті з мініатюрами і позолотою, а також

рукописи з математики XIV ст. На деяких книгах виділися власноручні підписи (автографи) відомих осіб, як Станіслава Грохольського, Станіслава Ожеховського, Яна Амоса Каменського; знаходилась в бібліотеці й брошура, присвячена королю Стефану Баторію від італійця Олександра Санута [4, с. 132].

Доля усіх бібліотек та їх архівів, як і творів мистецтва, дуже сумна. Рідко власникам вдавалося вберегти ці зібрання від натовпу людей, як в маєтку Яськівці у 1917 році, коли палац було піддано руйнації разом із творами мистецтва, книгозбірнею та з родинним архівом. В кращому випадку зібрання маєтків націоналізувалось, вцілілі книги та твори мистецтва потрапляли до музеїв України чи Польщі, Європи [9, с. 99].

Таким чином, можна зробити **висновки**, що інтер'єрний простір об'єктів маєткового зодчества Поділля демонструє високий культурний та художній рівень, а вивчення та аналіз артефактів здатні пролити світло історію та тенденції розвитку українського, зокрема подільського мистецтва. Наступні розвідки присвячуватимуться синтезу видів мистецтв у маєтковому та ландшафтно-парковому просторі Поділля.

Література:

1. Антонюк А. 155 польських замків і резиденцій в Україні / Д. Антонюк : путівник. – К. : ТОВ «Дорадо Друк», 2008. – Ч. 1. – 187 с.
2. Антонюк А. 315 польських замків і резиденцій в Україні / Д. Антонюк : путівник. – К., ТОВ «Дорадо Друк», 2008. – Ч. 2. – 257 с.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України Т.1 / Д. Дорошенко. – К. : «Глобус», 1991. – 122 с.
4. Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні / П. М. Жолтовський. – К. : Наукова думка, 1973. – 132 с.
5. Історія української архітектури / Ю. С. Асєєв, В. В. Вечерський, О. М. Годованюк та ін.; за ред. В.І. Тимофієнка. – К.: Техніка, 2003. – 472 с.: іл.–Бібліогр. : с. 457-469. – 700 пр.
6. Крип'якевич І. П. Історія України / І. П. Крип'якевич. – Львів, : Світ 1990. – 520 с.
7. Кучеренко В., Наполеон Орда – майстер вєдути / В. Кучеренко, С. Швєць-Машкара, С. Юрченко. // Хроніка XIX ст. : український культурологічний альманах // 2000. – С. 30-35.
8. Пажимський В. Становлення та оформлення інтер'єру замської садиби на прикладі качанівського палацу / В. Пажимський // Маєток: Науково-краєзнавчий збірник державного історико-культурного заповідника «Самчики». Випуск 2. – Самчики, 2003 – С. 59-65.
9. Пажимський О. Маєтки Хмельниччини XVIII – XIX ст. / О. Пажимський. – Самчики – Хмельницький, 2006. – 158 с.
10. Пажимський В. Садибні ансамблі подільської Волині / В. Пажимський. – Самчики – Хмельницький, 1997. – 215 с.